

Пйотр Андрусечко
Андрій Коваленко

ВІД РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ ДО ПОВНО МАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

ЯК ЖУРНАЛІСТИ
НАБУВАЛИ ДОСВІДУ
В РЕАЛЬНИХ УМОВАХ

Київ
Академія української преси
Центр вільної преси
2024

Пйотр Андрусечко
Андрій Коваленко

ВІД РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ ДО ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ:

ЯК ЖУРНАЛІСТИ НАБУВАЛИ ДОСВІДУ
В РЕАЛЬНИХ УМОВАХ

Київ
Академія української преси
Центр вільної преси
2024

УДК 070:355.01(477)

A66 Андрусечко П., Коваленко А.

Від Революції Гідності до повномасштабної війни: як журналісти набували досвіду в реальних умовах: практичний посібник/ за загал. ред. В. Іванова. К. : Центр вільної преси, 2024. 56 с.

ISBN 978-617-7370-69-6

Цей посібник для воєнних журналістів надає всебічні рекомендації та практичні поради для тих, хто працює в зоні бойових дій. Він охоплює ключові аспекти підготовки, зокрема безпеку, тактичну медицину, цифровий захист, роботу з військовими та цивільними особами. Окремо розглядаються методи зниження ризиків, вимоги до акредитації журналістів, організація роботи та психологічна стійкість.

Посібник є цінним джерелом для тих, хто прагне працювати на передовій, і базується на багаторічному досвіді українських та міжнародних журналістів.

УДК 070:355.01(477)

Фото на обкладинці – Nuno Veiga

Auswärtiges Amt

CIVIL
SOCIETY
COOPERATION

АКАДЕМІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ПРЕСИ

ISBN 978-617-7370-69-6

© Академія української преси, 2024
© Вільний університет Берліна, 2024
© Центр Вільної Преси, 2024
© Андрусечко Пйотр, 2024
© Коваленко Андрій, 2024

ПЕРЕДМОВА

Воєнна журналістика існує стільки ж, скільки журналістика загалом. Війни, на жаль, є частиною історії людства, а через те, що завдання журналістики – повідомляти про події, що відбуваються у фізичній реальності, пояснювати аудиторії складні процеси сьогодення та те, як вони можуть вплинути на її життя, – воєнні реалії привертають особливу увагу журналістів. І цей різновид журналістики є панівним, коли країна опиняється в стані війни. Україна живе так з 2014 року. У 2022 р. настав новий етап страшної трагедії – повномасштабне вторгнення. З цього моменту й до сьогодні основні новини зосереджені тільки на бойових діях та тому, як вони впливають на життя людей.

Це змусило багатьох журналістів перекваліфікуватися, навчитися працювати в умовах збройного конфлікту, адже тут стають на часі не тільки безпекові (уміння забезпечувати собі та навколишнім мінімальний рівень безпеки, здатність надати першу медичну допомогу та багато іншого), а й суто професійні виклики, наприклад, часто журналісту доводиться виконувати обов'язки оператора (готувати матеріали на різні платформи, тобто опановувати кросмедійні формати). Проблемам підготовки й самопідготовки воєнних журналістів присвячений цей посібник.

Він починається з короткого нарису історії воєнної журналістики сучасної України (від Майдану 2014 року). Тоді журналісти не мали спеціальної підготовки, щоб висвітлювати збройний конфлікт, їм доводилося вчитися з ризиком для життя в реальних умовах, а не на тренінгах чи читаючи підручники.

Автори посібника дають поради щодо всіх етапів підготовки та здійснення журналістської роботи на війні – від планування до створення матеріалів. Зокрема, щодо оцінки ризиків у журналістському відрядженні. І тут кілька разів повторюється важлива істина – жоден журналістський матеріал не вартий життя журналіста. Журналіст – не комбатант, його справа описати те, що відбувається, донести це до суспільства. Звичайно, повністю уникнути ризиків неможливо, але їх треба мінімізувати. Ми поважаємо вибір тих колег, які пішли з професії та стали на захист своєї держави зі зброєю в руках. У Меморіалі Академії української преси «Носії пам'яті. Журналісти, що загинули на російсько-українській війні» чимало стендів присвячено саме їм. Але ті, хто залишився працювати в професії, мають чітко дотримуватися її норм і стандартів. Водночас, уникати невиправданих ризиків. У цьому випадку надзвичайно важлива психологічна стійкість, тобто здатність ефективно діяти в кризових ситуаціях.

Автори висувають різні категорії ризиків – фізичні (окремо виділяється небезпека викрадення та затримання), психологічні, інформаційні й правові – і дають поради, як з ними впоратися. Особливо хочеться виокремити пораду щодо проходження тренінгу з безпеки та тактичної медицини. Академія української преси постійно проводить такі тренінги, адже вони надзвичайно важливі та необхідні журналістам на війні.

Автори допомагають читачам у суто практичних питаннях вибору захисного спорядження, наповнення тактичної аптечки, одягу, додаткового обладнання (включаючи засоби зв'язку, енергонезалежності, організації побуту, набору продуктів харчування та інше), транспортних засобів для поїздки тощо. Також є поради з отримання акредитації ЗСУ. Без неї зараз працювати на лінії фронту та в прифронтовій зоні нереально.

У посібнику є блок присвячений організації власне журналістської діяльності. У цьому розділі варто зосередитися на низці факторів: ретельному зборі інформації до відрядження, мати надійні контакти, чітко уявляти маршрут та альтернативні

шляхи поїздки, розраховувати приблизний час перебування та місця перепочинку.

Варто звернути увагу на блок порад щодо спілкування з військовими та цивільними особами, які перебувають в зоні конфлікту, та вимоги до самоідентифікації журналістів, опанування належним рівнем медичної підготовки та фізичної безпеки.

Приділена увага значному, часто екстремальному, психологічному навантаженню фронтових журналістів, пов'язаному як з висвітленням людських трагедій, так і з постійною особистою небезпекою.

Посібник наповнений практичними порадами досвідчених журналістів, за плечима яких десятки тисяч кілометрів фронтових доріг. Саме тому видання варте уваги тих, хто хоче працювати на або біля лінії воєнного зіткнення.

Особлива подяка нашому надійному партнеру – Центру медіа- та цифрової грамотності Інституту медіа- та комунікаційних студій Вільного університету Берліна (Німеччина).

Валерій Іванов,
президент Академії української преси

До початку війни на Донбасі професію військового журналіста можна було назвати елітною. Група журналістів, які мали досвід роботи на війні, була порівняно нечисельною. Деякі працювали на великі іноземні агентства, як-от оператор Reuters Тарас Процюк, який загинув в Іраку 8 квітня 2003 року.

З 2014 р., а особливо від 24 лютого 2022, елітарність цього клубу значно підвищилась. Чимало українських журналістів опановували професію бойового репортера на ходу.

Для багатьох шлях до нових знань розпочався під час Майдану 2014 року. Після перших зіткнень виникла потреба захистити журналістів, якимось чином «позначити» їх ззовні. Організації, які щодня відповідали за моніторинг свободи слова, журналістської роботи й етики, змушені були взяти на себе тягар захисту журналістів. Наприклад, Інститут масової інформації спочатку допомагав, надаючи світловідбивні жилети з написом «Преса» та перші засоби захисту. Тоді це були шоломи та захисні окуляри, які використовувалися на будівельних майданчиках. Але після перших серйозних зіткнень і жертв у січні 2014 року стало зрозуміло, що журналісти також можуть стати цілями ураження й потребують інших засобів захисту.

Першим серйозним випробуванням для багатьох українських журналістів є події 18-20 лютого 2014 року в центрі Києва. Тоді репортажі з місця зіткнень були безпосередньо пов'язані із загрозою життю.

Те ж стосувалося іноземних журналістів, серед яких лише обмежена група мала нашивки військових журналістів. Під час зіткнень так звані тітушки вбили В'ячеслава Веремія, репортера «Вістей».

Ще одним випробуванням для українських журналістів стала російська операція із захоплення Криму. Втрат і боїв під час анексії Криму не відбувалось, але робота журналістів була не менш небезпечною.

Черговим етапом стала так звана «Російська весна» на сході та південному сході України, яка переросла у війну на Донбасі. Тоді на окупованих російськими бойовиками територіях працювали переважно іноземні журналісти, адже ризик був надто високий для українців. Але були й українські колеги, які наражали себе на величезну небезпеку.

Російські та проросійські бойовики затримували журналістів з метою перевірки. Як правило, затримання супроводжувалось звинуваченнями у відео/фотозйомці їхніх позицій. Нерідко доходило до погроз зброєю.

Оскільки конфлікт поступово перетворювався на повноцінну війну, журналісти теж встигли адаптуватися, а відтак набратися досвіду. Напевно, якби широкомасштабні бойові дії почалися відразу, чимало тогочасних журналістів не впоралися. Ось так поступово ми звикли до погроз зброєю, пострілів, вибухів, навчилися давати раду з вороже налаштованими персонами, і навіть працювати в окопах під артилерійським вогнем. Ми опанували навички комунікації з військовими й цивільними, зі свідками та потерпілими.

Війна, нехай й окопна від 2015 року, дозволила отримати практичний досвід багатьом українським журналістам та їхнім іноземним колегам, які працюють в Україні. Можна сказати, що вони вчилися не на тренінгах, а в умовах реальних подій.

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну виникла гостра необхідність у швидкій адаптації до нових реалій роботи журналістів, більшість з них не мали досвіду праці в таких умовах. Включаючи не лише фізичну безпеку, але й психологічні навантаження, пов'язані з висвітленням масштабних людських трагедій. Значно ускладнилася й логістика роботи, що змусило журналістів працювати в умовах постійних ризиків для життя та здоров'я.

Особливо важливу роль у цьому контексті почали відігравати фіксери та локальні продюсери, які стали незамінними партнерами для західних медіа. Вони не лише забезпечують доступ до необхідної інформації та налагоджують зв'язки з місцевими джерелами, але й допомагають іноземним журналістам орієнтуватися в складних, і часто небезпечних, умовах. Завдяки їхній роботі, репортери закордонних медіа оперативно отримують достовірну інформацію, що особливо важливо в умовах, коли кожна хвилина може бути вирішальною для висвітлення подій. Роль фіксерів та локальних продюсерів стала критично важливою для забезпечення якості та оперативності журналістських матеріалів про події, що відбуваються в Україні. Їхній внесок у роботу міжнародних медіа важко переоцінити, адже вони є тією невидимою ланкою, яка дозволяє західним журналістам робити свою роботу ефективно.

ОЦІНКА РИЗИКІВ ЯК ВСТУП ДО РОБОТИ В ЗОНІ КОНФЛІКТУ

Як було зазначено, *«жоден журналістський матеріал не вартий життя журналіста»*. Це не порожні слова, фактично з цього речення починаються всі тренінги для журналістів, які бажають працювати в зоні бойових дій. Упродовж багатьох років саме так ми відкривали практично всі заняття з безпеки, організовані Академією української преси (далі – АУП). З 2014 року АУП організувала більш ніж 400 тренінгів для журналістів Донеччини та Луганщини.

За цим фактом криється проста істина: завданням журналіста не є поїхати на війну й загинути; завдання журналіста – повернутися з поїздки й описати, показати, розповісти, що він там побачив.

Зважаючи на зазначене, першим ключовим елементом перед поїздкою в зону бойових дій є ретельне зважування всіх ризиків. У 2024 році група польських журналістів, які хотіли

працювати в Україні або розглядали таку перспективу, долучилася до заняття. Медійники, які проводили тренінг, мали досвід роботи в Україні та на Близькому Сході. На перший погляд здавалось, що тренери хотіли відмовити колег від планів. Однак, це був скоріше тест на визначення профпридатності: чи готові вони до такої роботи, чи наявна відповідна мотивація, чи потрібна їм така робота. Тим паче, що розповідати про війну не обов'язково з фронту.

Тим не менше, розуміння того, чи готова людина йти на ризик, украй важливе. Ідеться як про фізичну, так і про психологічну підготовку. Справа не в тому, що потрібний вишкіл на рівні морської піхоти. Це більше про розуміння власних можливостей і обмежень, які можуть вплинути на роботу в небезпечній місцевості.

Окрім гарної фізичної форми, важлива психічна стійкість. Це аж ніяк не означає, що журналіст не повинен боятися. Як кажуть самі військові, на війні не бояться лише дурні. Однак природний страх, наприклад, під час пострілів, не повинен паралізувати вас.

Трапляються інші обставини загрози чи підвищеного стресу, з якими доводиться зіткнутися журналісту. Особливою ситуацією може бути затримання чи позбавлення волі учасників збройного конфлікту. Після 24 лютого 2022 року таких ситуацій з журналістами не зафіксовано. Але їх не можна виключати під час війни.

У липні 2014 року я був у Донецьку, куди приїхало чимало іноземних журналістів у зв'язку зі збитим росіянами індонезійським літаком МН17. Ми поїхали на місце падіння літака. Багато з цих матеріалів потім були використані як докази. Тим не менш, в Україні нам дісталось за отримання акредитації так званої «ДНР». На думку критиків, це свідчило нібито про співпрацю західних журналістів з Росією. Це було шкідливе звинувачення. Зрештою,

журналістів, яких впустили першими, нерідко потім викидали через їхні матеріали або не пускали знову. Так, були сумні випадки, але їхня кількість вкрай незначна.

Крім того, сама акредитація так званої «ДНР» не давала жодного захисту. Тоді в Донецьку я необережно дозволив собі сфотографувати на телефон різнокольоровий бюст Леніна на одному з головних будинків, що розташований на центральній вулиці Артема. Роблячи фото, краєм ока помітив, як повз повільно проїжджає незареєстрований військовий позашляховик. За мить машина звернула на тротуар. Вискочили двоє озброєних автоматами бойовиків, акредитація їх не переконала, і вони наказали мені сісти в машину. Пам'ятаю, я сидів ззаду й голосно вимагав, щоб вони забрали з-під моїх ніг автомат Калашникова. Під час подорожі один грав роль «хорошого поліцейського», а інший – дуже «поганого». Обидва воювали в Слов'янську й говорили, що проти них воювали польські найманці, які вбивали мирних жителів. Я одразу зрозумів, що не варто признаватись, що працював у Слов'янську під час окупації міста Ігорем Гіркіним (поки хтось мені не написав, що моє фото разом з погрозами на мою адресу ширяться російськими соцмережами, і я змушений був тікати).

Мене відвели в будівлю, де раніше була СБУ, а потім у ній розташувався штаб росіян та Гіркіна. Для мене вся ця історія закінчилася добре, оскільки через годину мене відпустили. І я навіть отримав своєрідне вибачення: «Ізвіні, у тебе просто ху...ий паспорт», – сказав мені бойовик, видаючи мій польський документ. А я в той момент думав лише про рюкзак, який весь час був у мене на спині, навіть коли я сидів у машині. У наплічнику лежали два ноутбуки з фотографіями часів Майдану.

У наступні роки мене кілька разів зупиняли в різних місцях під час виконання роботи, такий ризик професійного життя. [П.А.]

Важливо вміти зберігати спокій і реагувати залежно від ситуації. Іноді це зводиться до того, щоб прикидатися ідіотом, коли вас зупиняють. Важливу роль відіграє рефлекс, хоча й він не завжди стане в пригоді.

Розуміння власних можливостей і обмежень допоможе прийняти рішення на місці щодо доцільності виконання конкретних завдань, тому що оцінка ризиків повинна проводитися не тільки до, а й під час поїздки. І ви завжди можете коригувати свою роботу з різних причин: наприклад, відмовитися від деяких етапів, якщо вважаєте їх непосильними або небезпечними.

У січні 2015 року я разом з досвідченою українською журналісткою був в Опитному під Донецьком. Тривали останні дні боїв за Донецький аеропорт. Ми доїжджали до однієї з перших на той час частин аеророзвідки. Мали можливість поїхати з ними й спостерігати, як вони виконують бойові завдання. Мрія журналіста. І все ж, коли вони запропонували піти вночі на пошуки зниклого дрона до так званої сірої зони, тобто ділянки між позиціями обох сторін, я відмовився. Мені довелося би одягнути білий масккостюм – я нічим не відрізнявся б від військових. Я вирішив, що ризик для мене занадто великий. [П.А.]

Треба також пам'ятати: як зауважують досвідчені спеціалісти та експерти, у складних ситуаціях журналіст повинен розуміти, що він може розраховувати лише на власні сили. Але навіть у протилежному випадку, варто усвідомлювати, що ви можете стати тягарем для інших. Можливо, комусь доведеться ризикувати своїм життям, щоб врятувати вас. Проаналізуйте не тільки те, чим ризикуєте ви особисто, а і які ризики створюєте іншим.

Оцінка ризиків – індивідуальна справа кожного журналіста, він сам встановлює межі. Багато людей хочуть бути якомога

«ближче», але іноді вони балансують на межі, тому до й під час поїздки варто обговорити питання ризику зі своєю редакцією/іншими журналістами.

Узагальнюючи, я би виділив такі категорії ризиків:

Фізична безпека. Постійна загроза обстрілів, мінування, авіаударів, а також ризик бути пораненим або загинути внаслідок військових дій. Журналістам важливо володіти навичками тактичної медицини, уміти правильно поводитись в екстремальних умовах.

Викрадення та затримання. Журналісти можуть стати мішенню для викрадень або незаконного затримання з боку збройних угруповань. Це особливо актуально в червоних зонах або, як також кажуть, чорних зонах.

Психологічний стрес. Тривала робота в умовах насильства й страждань негативно впливає на психічне здоров'я журналістів. Вони стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), депресією та іншими психологічними проблемами.

Інформаційна безпека. В умовах війни інформаційні атаки й дезінформація стають потужною зброєю. Журналісти повинні бути особливо обережними з джерелами інформації, уникати фейків і захищати свої дані від хакерських атак.

Правові ризики. Перебуваючи в зоні військового конфлікту, журналісти можуть потрапити в ситуації, коли дії медійників трактуватимуться як порушення місцевих законів або правил військового стану. Це може призвести до юридичних переслідувань або депортації (як приклад: західні журналісти, які вже побували в Курській області, мають проблеми: власкорів деяких західних медіа в Росії викликали до ФСБ).

Оцінка ризиків повинна бути постійним процесом, що включає не лише підготовку до конкретної поїздки, але й регулярний моніторинг ситуації на місці.

ПІДГОТОВКА ДО РОБОТИ

Отже, під час роботи в небезпечних місцях, таких як зона бойових дій, ризики не можна виключати, проте їх можна обмежити. Це потрібно робити на етапі планування.

Підготовка до подорожей складається з різних етапів. Деякі з них, користуючись військовою термінологією, можна назвати стратегічними. Ідеться про тренінги, адресовані журналістам, які хочуть працювати в зоні конфлікту. Тренінг зазвичай складається з безпекової частини й тактичної медицини. В ідеалі таке навчання потрібно час від часу повторювати. Оптимальним рішенням є навчання, що відбувається в умовах, максимально наближених до реальних. У багатьох країнах такі тренінги організовують міністерства оборони з представниками збройних сил на полігонах. Подібні навчання проводились і в Україні до російського вторгнення у 2022 році. Сьогодні вони скоріше представляють мікс експертних знань та практик, насамперед у сфері тактичної медицини.

За першої можливості пройди тренінг з безпеки й тактичної медицини для журналістів!

ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Бронежилети та шоломи є одними з основних засобів захисту журналістів, які працюють у зоні бойових дій. Але специфіка деяких війн показує, що такі ресурси можуть знадобитися для роботи далеко від фронту. Ідеться про російську агресію проти України. РФ не тільки веде бойові дії на лінії фронту, а й обстрілює міста та цивільні об'єкти по всій країні з використанням різних видів ракет та безпілотників-камікадзе типу «Шахед». Крім того, у зоні кількох десятків кілометрів від лінії фронту чи кордону Росія застосовує далекобійні керовані бомби – КАБи.

Російська армія в Україні використовує тактику, подібну до тієї, яку вона втілювала раніше в Сирії, тобто подвійні удари. Є випадки (наприклад, у Харкові, Сумах та Одесі), коли після першого удару на місце виїжджали представники МНС та журналісти, а через деякий час туди ж прилітала ще одна ракета, тому вирушаючи навіть до місць обстрілів, варто брати з собою бронежилети та шоломи.

Обираючи жилет, за можливості варто звернути увагу на його балістичний клас. Взагалі жилети діляться на тактичні (легші), які часто складаються лише з жорстких балістичних вставок, і так звані повні костюми (бронекостюми). Бронекостюми мають кевлар для захисту від осколків, кевларову частину, яка часто опущена спереду для захисту промежини, і комір для захисту шиї, жорсткі вставки (раніше це були важкі сталеві пластини, які тепер замінені керамічними, більш легкими). Найновішим видом твердих плит є поліетилен. Обираючи плити, варто звернути увагу на їхній клас. Підбираючи весь комплект, варто також підганяти його вагу під свої фізичні можливості, враховуючи, що іноді такий комплект доведеться носити весь день, у тому числі й під час бігу. Так само за першокласним принципом слід вибирати шоломи. Журналістам рекомендують носити шоломи з максимальною поверхнею захисту, на відміну від тактичних військових шоломів, що мають бічні вирізи для великих активних навушників. Головне завдання шолома, як і жилета, – захист від осколків, що є найпоширенішими й найнебезпечнішими видами травм на фронті.

Обираючи бронежилет і шолом, важливо звернути увагу на їхній колір. Найкращим кольором є синій, який найбільше контрастує з кольорами, що використовуються в армії. Синій відразу вказує на те, що власник є цивільним. На другому місці – чорні жилети та шоломи. Обидва повинні мати чітке маркування «Преса». Якщо вибору немає, звісно, краще мати зелений жилет, ніж не мати жилета взагалі, але ви повинні спробувати «демілітаризувати» його, як мінімум словами «Преса» або сховавши під верхній одяг. Іноді трапляються ситуації, коли

військові самі просять зняти маркування «Преса» з бронезилетів та автівки, мотивуючи це тим, що журналісти будуть першою мішенню для армії РФ. Тут потрібно повернутись до оцінки ризиків і зробити вибір.

Де взяти бронезилети та шоломи? Якщо ви працюєте фрілансером і вам дозволяють заробітки, не соромтеся інвестувати в засоби індивідуального захисту. Якщо редакція, де ви працюєте, немає жилетів чи шолома, або якщо ви фрілансер, який користується спорядженням спорадично, зверніться до організацій, які надають підтримку ЗМІ. В Україні працюють установи, які дають в оренду спорядження. Наприклад, Національна спілка журналістів України (<https://nsju.org/>) надає засоби захисту в тимчасове користування безкоштовно. Тим паче, у всіх великих прифронтових містах є Центри журналістської солідарності НСЖУ, де можна взяти засоби захисту.

Окрім жилета й шолома, варто також мати балістичні окуляри, які забезпечують певний захист очей. Деякі журналісти, які працюють у зоні бойових дій, також рекомендують використовувати активні навушники, які захищають слух (наприклад, під час відео- або фотозйомки артилерійського вогню) і водночас дозволяють спілкуватися.

ІНДИВІДУАЛЬНІ МЕДИЧНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ

Правильно споряджена тактична аптечка повинна доповнювати засоби індивідуального захисту. Така аптечка суттєво відрізняється від звичайних, наприклад, автомобільних. Багато журналістів постійно носять із собою тактичні аптечки, навіть пересуваючись по тилових містах. Як мінімум, аптечка повинна містити:

Турнікет для зупинки крові. Найвідомішими є турнікети САТ. А також у аптечках ЗСУ є турнікети українського

виробництва «SICH». Варто покласти турнікет у видному та швидкодоступному місці, наприклад, на зовнішній частині бронжилету. За можливості рекомендується брати в поїздку два й більше турнікетів. Бандаж ізраїльського типу, який служить для зупинки кровотеч і тампонади ран. Його перевага перед звичайними пов'язками полягає в простоті застосування та ефективності. Він швидко розпаковується і має тиснучий елемент.

Інші перев'язувальні матеріали.

Гемостатик для спинення кровотечі відкритих ран (наприклад, Celox).

Назофарингіальна трубка.

Декомпресійна голка для декомпресії грудної клітини.

Термоковдра, яка потрібна під час переохолодження.

Тактичні ножиці.

Одноразові рукавички.

Дезінфікуючі серветки.

Фломастер, щоб написати час накладання пов'язки.

ОДЯГ

У ході вибору одягу слід керуватися головним правилом: він не повинен бути в кольорах військового камуфляжу. Одяг журналіста повинен ідентифікувати його як людину, яка не є учасником бойових дій. Особливо це стосується фіксерів та місцевих продюсерів, які люблять одягатися в кольори «хакі», наражаючи таким чином себе на ще більшу небезпеку. Зважаючи на специфіку роботи, варто звернути увагу на елементи трекінгового одягу, які є в туристичних магазинах залежно від сезону. Особливу увагу варто приділити взуттю, яке має забезпечувати стійкість у різних умовах і під час різного

пересування. Правильно підібране взуття є не лише питанням комфорту, але й безпеки та ефективності роботи журналіста в зоні бойових дій. Від цього залежить здатність медійника виконувати свої завдання в екстремальних умовах, зберігаючи при цьому своє здоров'я й мобільність.

ДОДАТКОВЕ ОБЛАДНАННЯ

Вибір конкретного обладнання пов'язаний з умовами праці, місцем проживання та сезоном (погодою). Незалежно від умов проживання завжди потрібно мати власний спальник, адаптований до пори року. Важливим елементом є автономне освітлення: ліхтарики, у тому числі налобні, що будуть оснащені опцією червоного світла.

Джерела енергії – павербанки. Підбираючи обсяг і потужність павербанку, зважайте на мету й ваші потреби під час подорожі. Якщо у вас є ноутбуки з USB-C зарядкою, варто мати павербанк, який забезпечить зарядження потужністю не менше 60 Вт. Зараз також доступні великі портативні енергетичні станції, що можна перевозити на автомобілі, наприклад, із сонячними батареями. Вони забезпечують більш високий рівень енергетичної автономності, але таке обладнання передбачає додаткові й відносно великі витрати.

Журналісти, особливо ті, які пишуть, також повинні мати традиційні блокноти, що можуть бути корисними в багатьох ситуаціях.

Зв'язок. Раніше через ціни супутниковий зв'язок у вигляді супутникових телефонів і спеціальних пристроїв, що дозволяють передавати відео та аудіо, були доступні лише редакціям великих ЗМІ. Сьогодні завдяки Starlink супутниковий зв'язок подешевшав. Деякі журналісти носять із собою Starlink, однак це обладнання все ще досить дороге.

Нині зазвичай мобільний інтернет і кабельне підключення доступні за кількадесят кілометрів від лінії бойових дій. Голосовий зв'язок 2G може бути доступний ще ближче, тому варто спочатку подбати про два телефони. В ідеалі це може бути кнопкова модель, що може довго тримати батарею й забезпечить голосове підключення до вашої редакції та контактів на місці. Але може виявитися, що людина, з якою ми хочемо зв'язатися, не має мобільного голосового зв'язку, натомість має доступ до кабельного інтернету, Starlink, і завдяки цьому ми можемо зв'язатися з нею за допомогою месенджерів. Отже, попри все смартфон залишається вашим основним пристроєм для спілкування. Зважаючи на це, варто подбати про його захист, придбавши відповідний ударостійкий чехол, що додатково посилить цілісність екрану. Ви також повинні подбати про захист свого робочого обладнання. І завжди мати під рукою павербанк (оптимально призначений тільки для телефона, а більший – для ноутбука). Також варто мати кілька USB-кабелів для зарядки.

Якщо йдеться про смартфони, то варто вимкнути геолокацію, що зберігає дані про місцезнаходження під час фото- та відеозйомки. Це автоматично захистить вас від можливих звинувачень у наданні даних про місцезнаходження під час публікації відео та фотографій. Так само слід відключити геолокацію на фото- та відеообладнанні.

ЦИФРОВА БЕЗПЕКА

Журналісти, які працюють у зоні бойових дій, як правило, повинні послуговуватися тими ж рекомендаціями щодо цифрової безпеки, що й будь-які інші журналісти. Захист паролем і відповідне програмне забезпечення для захисту від кібер-атак – це мінімум. Якщо є можливість, варто пройти навчання з цифрової безпеки.

Використання зашифрованих месенджерів є поширеним явищем у журналістській професії. Хоча Signal вважається одним

з най захищеніших, практика війни в Україні показує, що найпопулярнішим для спілкування, у тому числі з військовими, є Whatsapp.

В Україні популярна соціальна мережа Telegram. На момент написання цього тексту відбувалась дискусія щодо можливої загрози, яку він несе, і чи варто обмежувати його використання в Україні. Так чи інакше Telegram може залишатися одним з джерел інформації в журналістській роботі, хоча до нього варто ставитися обережно. Не рекомендується використовувати його як месенджер, слід максимально виставити налаштування, що забезпечують анонімність користувача.

Цифрова безпека особливо важлива для тих, хто працює в небезпечних зонах, на ворожій території, під час конфліктів, де відсутні чітко окреслені лінії фронту – і журналіст ризикує бути затриманим або викраденим. Працюючи в таких умовах, до цифрової безпеки слід підходити особливо уважно.

У ситуації повномасштабної російської агресії необхідно розуміти, що об'єктом кібератак можуть стати електронні пристрої (комп'ютери, смартфони), однак найбільші небезпеки підстерігають під час використання соцмереж.

Журналісти, як правило, публічні особи. Соцмережі перетворилися на інструмент їхньої роботи. По-перше, варто пам'ятати, що акаунти в подібних мережах можуть стати джерелом інформації про самого журналіста, його особисте життя та близьких людей. Ця інформація може бути використана проти нього, тому варто перевіряти та фільтрувати дані, які ви публікуєте в соціальних мережах.

По-друге, під час роботи в зоні бойових дій не варто оприлюднювати будь-які подробиці про пересування, місця перебування, зустрічі тощо.

По-третє, ви повинні контролювати свої публікації для безпеки інших. Іноді буває, що в соцмережах ми дозволяємо собі більше, ніж в опублікованих редакційних матеріалах, тому важливо переконатися, що подібні пости та візуальні матеріали не шкодять іншим і не порушують правила акредитації.

ДОКУМЕНТИ

Виконуючи роботу, журналіст, як і всі інші, користується особистими документами, насамперед паспортом. У багатьох ситуаціях для виконання журналістської роботи необхідне журналістське посвідчення. Воно потрібне, між іншим, для подання заяви на акредитацію від Збройних сил України. Такий документ зазвичай отримують усі постійні працівники та співробітники ЗМІ (штатні та позаштатні). Проблема з журналістами-фрілансерами має кілька шляхів вирішення.

По-перше, якщо фрілансер часто співпрацює з однією з редакцій, він може попросити посвідчення її співробітника. Так роблять, наприклад, деякі іноземні редакції. Можна звернутись до Національної спілки журналістів України (НСЖУ), яка також видає власні прескартки.

Крім того, цього року внесено зміни до порядку отримання акредитації ЗСУ, насамперед у частині необхідних документів. Завдяки цьому акредитацію можуть отримати також блогери.

Документ передбачає, що особа, яка «регулярно поширює масову інформацію під своїм редакційним контролем через власні облікові записи на платформах спільного доступу до інформації та добровільно зареєструвалася як суб'єкт у сфері онлайн-медіа в порядку, передбаченому Законом України «Про медіа», замість сканкопії посвідчення представника медіа надає сканкопію відповідного підтверджуючого документу, виданого Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення»¹.

¹ Додаток 3 до наказу Головнокомандувача Збройних Сил України від 03 березня 2022 року. ПОРЯДОК акредитації представників медіа під час дії правового режиму воєнного стану.

URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/nakaz73_zi_zminamu_2024.pdf

Це важливо, адже тільки акредитація ЗСУ дає право працювати в прифронтовій зоні, на військових об'єктах і під час документування військових злочинів, у тому числі обстрілів цивільних об'єктів. Однак справа не лише в цьому. Акредитація ЗСУ також часто потрібна під час «цивільних» заходів (наприклад, під час наради Президента України чи інших зустрічей з представниками влади).

З детальним переліком документів для отримання акредитації та анкетою можна ознайомитися на сайті ЗСУ, перейшовши за покликанням: <https://www.mil.gov.ua/dlya-zmi/accreditation/akreditacziya.html>

Після початку бойових дій на Донбасі в Україні почали оформляти акредитації для журналістів, які хочуть працювати в зоні бойових дій. Спочатку для роботи в зоні АТО (антитерористичної операції), а потім в зоні ООС (Операції об'єднаних сил).

Після 24 лютого 2022 року Міноборони запровадило нові зразки та правила видачі акредитації. Спочатку їх видавали на півроку. Наразі термін дії становить 12 місяців.

Він відповідає за прийом заявок і процес видачі акредитації. Розглядом заяв та процесом видачі акредитацій займається Управління зв'язків з громадськістю Збройних сил України. Управління виконує такі функції:

- здійснює перевірку приналежності особи до суб'єкта у сфері медіа;
- надсилає подання представнику Служби безпеки України для отримання відповідного висновку;
- веде облік виданих прескарт та наданих представниками медіа відомостей для акредитації;
- приймає рішення щодо надання (скасування або призупинення) акредитації представнику медіа;
- повідомляє представників медіа про результати акредитації;

- надає доступ до списку акредитованих представників медіа, за відповідним запитом, представникам Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної міграційної служби України, Управлінню державної охорони України;
- сприяє в організації роботи акредитованих представників медіа.

У разі успішного проходження акредитації, Управління зв'язків з громадськістю Збройних сил України виготовляє та надсилає на електронну адресу представнику медіа електронну прескартку (додаток 6). Прескартка – це персоналізований документ, який засвідчує акредитацію представників медіа та їхні права щодо виконання професійних завдань у районах бойових дій. У разі невідповідності наданої інформації, наявності підстав вважати надання акредитації представнику медіа недоцільною, випадків скасування акредитації в минулому та/або за рекомендацією Служби безпеки України, в акредитації заявнику відмовляється.

Подаючи заявку на отримання акредитації, представник медіа підтверджує, що ознайомився з Правилами роботи представника медіа в районі ведення бойових дій (додаток 4 до наказу), які розміщено на офіційному вебсайті Міністерства оборони України та погодився їх дотримуватись. Відмова дотримуватись цих Правил або їх порушення, передача прескартки іншим особам є підставами для скасування акредитації представника медіа або припинення її дії на час з'ясування обставин порушення.

Клопотання про скасування акредитації представника медіа подається за підпорядкованістю до Управління зв'язків з громадськістю Збройних сил України.

Оскарження рішення щодо відмови (скасування, призупинення) акредитації здійснюється шляхом надсилання офіційного листа від керівника (редактора) медіа на адресу Генерального штабу Збройних сил України.

Відповідним підрозділам Збройних сил України, до функцій та завдань яких входить моніторинг та аналіз інформаційного простору, у найкоротші терміни надавати результати моніторингу та аналізу матеріалів представників медіа (українських та іноземних) щодо діяльності сил оборони України до Управління зв'язків з громадськістю Збройних сил України для подальшого узагальнення.

Забезпечення роботи гарячої лінії для перевірки стану акредитації представників медіа здійснюють відповідні підрозділи Національної поліції України².

Зазвичай на акредитацію доводиться чекати до двох тижнів. Іноді, коли заяв багато, термін очікування подовжується. Це слід враховувати в ході подачі заявки на отримання нової акредитації, коли закінчується термін дії поточної.

Акредитований журналіст отримує акредитацію в електронному вигляді, вона містить основну інформацію про користувача з його фотографією та QR-кодом, завдяки якому органи, які здійснюють перевірку, можуть підтвердити дані особи.

Отже, документ про акредитацію достатньо мати в смартфоні. Чимало журналістів про всяк випадок мають друковані версії акредитації, що полегшує їх пред'явлення в деяких ситуаціях. Також краще мати фізичний документ, що підтверджує вашу особу, а не лише електронну версію в Дії.

Акредитація ЗСУ встановлює правила роботи представника медіа в районі ведення бойових дій.

1. Права представника медіа.

Представник медіа має право на правомірне одержання, зберігання, використання та поширення: загальних відомостей про підготовку та застосування сил оборони; загальних відомостей щодо участі Збройних сил України, інших складових сил

² Там само.

оборони у відсічі й широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої 24 лютого 2022 року; загальних відомостей про результати завершених операцій (дій) (виключно за погодженням із відповідним керівником, командиром (начальником)), за винятком інформації, яка не підлягає розголошенню.

2. Обов'язки представника медіа.

Представник медіа зобов'язаний:

- пред'являти прескарту на вимогу представників Збройних сил, інших складових сил оборони;
- мати при собі та пред'являти документи, що посвідчують особу;
- здійснювати переміщення в районі ведення бойових дій виключно в терміни та за маршрутом, визначених та погоджених в установленому порядку з відповідними керівниками, командирами (начальниками), керівником служби зв'язків з громадськістю (пресслужби) військової частини у зоні її відповідальності;
- перед здійсненням переміщення до району ведення бойових дій, засобами електронного поштового або телефонного зв'язку повідомити керівника служби зв'язків з громадськістю (пресслужби) про термін відрядження, маршрут, яким будуть рухатись, мету відрядження; протягом усього часу перебування в районі бойових дій, носити (розмішувати) знаки розпізнавання (позначки) представників медіа (транспортних засобів) на видному місці, за винятком ситуацій, коли зазначене може призвести до виникнення загрози життю та здоров'ю представникам медіа;
- мати при собі засоби індивідуального захисту, що включають в себе, як мінімум, захисний шолом і бронежилет з відповідним маркуванням – «ПРЕСА», «PRESS» (за винятком ситуацій, наведених у попередньому пункті);

- мати при собі медичну аптечку (у ній має бути все необхідне для надання першої медичної допомоги) та вміти нею користуватись;
- не чинити дій, несумісних зі статусом цивільних осіб, тобто не вдягати формений одяг та знаки розрізнення Збройних сил, інших складових сил оборони, не брати в руки зброю та боєприпаси;
- по завершенню роботи на військових об'єктах, за вимогою передавати визначеній особі електронні та матеріальні носії з фото- та відеоматеріалами для перевірки на предмет наявності інформації, яка не підлягає розголошенню;
- у разі наявності інформації, яка не підлягає розголошенню, на вимогу представника служби зв'язків з громадськістю (пресслужби) або іншої уповноваженої особи видалити таку інформацію з електронного носія.

3. Інформація, яка не підлягає розголошенню представником медіа.

Не підлягає розголошенню інформація, яка може стати відомою представнику медіа під час роботи в районах ведення бойових дій і визначена:

- у статті 17 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»;
- Зводом відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженим наказом Служби безпеки України від 23 грудня 2020 року № 383, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України від 14 січня 2021 року за № 52/35674 (зі змінами);
- Переліком відомостей Міністерства оборони України, які містять службову інформацію, затвердженим наказом Міністерства оборони України від 17 жовтня 2023 року № 605
- Переліком відомостей Збройних сил України, що становлять службову інформацію, затвердженого наказом Генерального штабу Збройних сил України від 30 січня 2023 № 12;

Переліком інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних сил України та інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану (Додаток 2 до цього Наказу).

4. Безпека представника медіа та деякі інші питання.

У разі виникнення ситуації, яка може загрожувати життю та здоров'ю, представники Збройних сил України, інших складових сил оборони, за наявності реальної можливості, можуть надати представнику медіазахист, екстрену медичну допомогу та евакуацію до відповідно медичного закладу.

У випадку поранення (травмування, захворювання, смерті) представника медіа, за наявності реальної можливості, представниками Збройних сил України, інших складових сил оборони, буде надано відповідну інформацію до редакції такого представника медіа.

Забезпечення повернення представника медіа з району ведення бойових дій (у т.ч. в країну, з якої він прибув або громадянством якої він є) є обов'язком редакції, яка його направила для виконання професійних завдань.

Питання страхування життя, здоров'я та майна представника медіа належить виключно до компетенції редакції медіа, завдання якої він виконує.

Збройні сили України, інші складові сил оборони, командири військових частин чи їхні уповноважені представники для роботи з медіа не несуть відповідальність за безпеку, життя та здоров'я, забезпечення повернення, а також питання страхування життя, здоров'я та майна представників медіа.³

³ Додаток 4 до наказу Головнокомандувача Збройних Сил України від „03” березня 2022 року, ПРАВИЛА роботи представника медіа у районі ведення бойових дій.

URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/nakaz73_zi_zminamu_2024.pdf

СТРАХОВКА

Страхування є обов'язком журналістів (або їхніх редакцій), які мають намір працювати в зоні бойових дій. На практиці це не так легко й очевидно. Багато журналістів часто не мають страховки. Це пов'язано або з відсутністю відповідних пропозицій на ринку, або з високою вартістю.

З початком повномасштабної війни в Україні страховка від однієї з міжнародних організацій, яка допомагає журналістам і надає їм таку послугу, зросла в кілька разів.

Наприклад, ініціатива Insurance For Group, заснована у 2015 році в рамках Insurance for media, пропонує страхування журналістів, які працюють у зонах конфлікту. Оцінка робочого тижня в Україні в так званих небезпечних зонах становить приблизно 200 євро (станом на серпень 2024 р.).

Для багатьох журналістів така ціна надто висока. Однак і в цьому випадку можна шукати ініціативи, які допомагають українським журналістам зі страхуванням. Наприклад, в Україні є Міжнародний фонд страхування журналістів, що страхує незалежних журналістів, які працюють у зоні бойових дій. Сума страховки сягає 100 000 доларів. Термін виконання завдань обмежений до трьох днів. За одну поїздку можуть бути застраховані троє журналістів.

Подробиці доступні на сайті проєкту за покликанням:

<https://www.insuranceforthemedia.com/>

ХАРЧУВАННЯ ПІД ЧАС РОБОТИ

Вибір продуктів харчування, які ви візьмете з собою, буде залежати від того, куди саме й на який час ви збираєтесь. Специфіка війни в Україні свідчить про те, що навіть за кілька кілометрів від лінії фронту можна знайти магазини, що працюють, а за кількадесят кілометрів – заправки з магазинами та більші супермаркети, кафе й ресторани.

Спеціальна організація харчування може знадобитися лише в разі постійного перебування на військових позиціях. Ви їдете на кілька годин або на день і повертаєтесь до місця розташування, тому достатньо базових наборів продуктів.

Можна використовувати готові військові сухпайки, що є в продажу. До 2022 року їх не рекомендували вживати журналістам, які працювали в зоні АТО/ООС через можливі підозри в разі їх затримання військовими. Однак на практиці видається, що у випадку війни в Україні ці побоювання є безпідставними.

Проте завжди можна скористатися спеціальними наборами для туристів або підготувати набір самостійно.

Багато що залежить від індивідуальних потреб організму. Колись я з фотокореспондентом працював на лінії фронту. Ми 24 години нічого не їли, лише поповнювали запаси рідини. Стрес і адреналін брали своє. [П.А.]

Вирушаючи на цілий робочий день, ви, перш за все, повинні мати достатній запас води та кілька ізотонічних напоїв, які швидко зволожують і зміцнюють організм. Сухі продукти: горіхи, сухарики, енергетичні батончики. На практиці в Україні журналісти часто використовують звичайні магазинні продукти, з яких просто можна зробити бутерброди.

ТРАНСПОРТ

Планування подорожі та складання списку спорядження, яке ви візьмете з собою, багато в чому залежить від транспорту, яким ви будете добиратися на місце, а також способу пересування.

Під час війни на Донбасі деякі журналісти добиралися туди потягом і навіть їздили місцевими маршрутками. Такою була специфіка тієї фази війни. Звісно, усе залежало від мети поїздки та рівня мобільності. Часто, потрапивши на місце (Краматорськ, Слов'янськ, Северодонецьк), журналісти орендували місцеву машину з водієм. За деякий час у цих містах з'явилися навіть водії з автомобілями, які спеціалізуються на цьому виді послуг для журналістів (деякі пропонують такі послуги дотепер).

Після 24 лютого 2022 року громадським транспортом (автобусами чи потягами) також можна дійхати доволі близько до зони бойових дій, наприклад, до Харкова, Сум, Краматорська.

Пригадую, як наприкінці березня 2022 року начальники порожніх евакуаційних поїздів з Києва на Донбас погоджувались брати журналістів. Наприклад, ми з колегами-журналістами їхали до Краматорська потягом, на який не продавали квитки. Це свідчило про багатофункціональність Укрзалізниці, яка взяла на себе чимало інших обов'язків. [П.А.]

Станом на 20 серпня потяги продовжували їздити до Покровська та з Покровська, від якого до позицій російської армії було лише близько 10 кілометрів.

Звичайно, оптимально їхати на власному або орендованому автомобілі. Більшість прокатних компаній підкреслюють, що їхні автомобілі не можуть їздити в зони, розташовані поблизу фронту. Правда, з деякими з них можна домовитися. Деякі фіксери також здають свої автомобілі в оренду, у цьому випадку немає обмежень, але ціна вища, ніж у прокатних компаніях.

Ви також можете скористатися послугами спеціалізованих водіїв на власних автомобілях, але це ще дорожчий варіант, тому оптимальний варіант – редакційне або власне авто.

З початку війни на Донбасі 2014 року розповсюдженим явищем є співпраця українських та іноземних журналістів. Хтось може запропонувати автомобіль чи дати кошти на паливо, інші дорожні витрати. Це оптимальний варіант для журналістів-фрілансерів або тих, хто працює в невеликих редакціях.

Добре, якщо автомобіль позначений маркуванням «Преса», хоча серед іноземних журналістів є ті, хто вважає за краще цього не робити. У ситуації війни в Україні рекомендується, щоб такий напис був хоча б на лобовому склі.

Наприкінці квітня 2022 року я з українськими колегами побував у кількох перших звільнених селах на півночі Херсонської області. На запитання, чи варто нам додатково позначати машину, пресофіцер, який супроводжував нас, відповів: «Можна, але вони все одно всі цивільні машини тут вважають мішенями». [П.А.]

Перед виїздом перевірте автомобіль на СТО, зробіть необхідний ремонт. Під час роботи в польових умовах це може виявитися великою проблемою, наприклад, через можливу нестачу запчастин у містах і селищах поблизу зони бойових дій.

Під час поїздок на передову автомобілі виконують високе навантаження – наслідки можуть бути різними.

Чимало автомобілів, на яких мої друзі їздили по зоні АТО від 2014 року, а потім після 24 лютого 2022 року, отримали незначні чи значні пошкодження. Частина машин з Донбасу так і не повернулася. [П.А.]

Зважаючи на це, про запасне колесо та інструменти для його заміни також варто подбати самостійно. У 2024 році проблем з бензином не було, але все може трапитись.

Навесні 2022 року через російські атаки на паливно-енергетичний комплекс, в Україні був відчутним дефіцит пального. Журналісти або полювали за пальним під час поїздок, або місцева влада допомагала з талонами на пальне. Отож, про всяк випадок краще мати з собою каністру.

Треба розуміти, для яких саме завдань потрібне авто – монопривідне та низьке не зможе проїхати по танкових полях.

Важливо звернути увагу на стан та сезонність шин. Узимку дороги ближче до фронту не посипають реагентами, часто буває ожеледиця. Не забуваємо про трос для буксировки автомобіля. Деякі військові не радять використовувати авто на газу, мотивуючи тим, що шрапнель від снаряду може легко пробити газовий балон.

Якщо їдете на власному авто на лінію фронту, оцінюйте ризики. Якщо Ви фіксер чи локальний продюсер, спробуйте домовитись про компенсацію в разі пошкодження або втрати автівки.

ЗБІР ІНФОРМАЦІЇ ПЕРЕД ПОЇЗДКОЮ: КОНТАКТИ, ШЛЯХИ ПЕРЕСУВАННЯ ТА НОЧІВЛЯ

Перед виїздом вивчіть інформацію про ситуацію на місці. Важливо ознайомитися з позначеннями трас і маршрутів переміщення, у тому числі альтернативних. Варто завантажити на смартфон офлайн-мапу (в ідеалі варто мати традиційну паперову карту). Також необхідно запитати людей, які знають ці шляхи, про те, як безпечніше дістатися до місця роботи. Були випадки, коли, незважаючи на розмітку на Google Maps, дорога дійсно була проїзна або навпаки.

Питання визначення маршрутів руху особливо актуальне в прифронтовій зоні, тому варто порадитися з іншими журналістами, які там побували. Шукати підказки можна серед усіх тих, хто знаходиться на місці: місцевих журналістів, військовослужбовців, волонтерів, представників місцевої адміністрації. Вони найкраще орієнтуються. Це важливе питання безпеки, оскільки деякі дороги можуть бути більше або менше безпечні. Крім того, необхідно враховувати, що ситуація на місці може бути дуже динамічною та змінюватися щодня. У таких випадках потрібно постійно оновлювати інформацію. По дорозі запитуйте підказки у військових на блокпостах.

Важливим питанням є контакти, які ви повинні підготувати перед від'їздом. Спочатку це може бути контакт однієї особи, яка згодом поділиться іншими.

У березні 2022 року я разом з фотографом їхав машиною з Києва до Миколаєва. Ми їхали найбезпечнішим маршрутом через Одесу. З Миколаєва ми планували рушити до Вознесенська. Російські війська обійшли Миколаїв зі сходу

на північ і підійшли до Вознесенська. Їхні війська були розбиті, але вони все ще контролювали частину території на схід від річки Буг.

У нас не було впевненості, чи можна їхати одразу трасою з Миколаєва. Від одного з учасників оборони Миколаєва ми отримали контакт людини у Вознесенську. Якщо дивитися на пригоду сьогодні, то все відбувалося кумедним чином. Ми знали лише імена всіх людей, з якими тоді спілкувалися на цю тему. До прикладу Олег дав нам контакти, скажімо, Богдана, який підказав, що нам не варто їхати лівим берегом Бугу, бо це надто небезпечно, краще – правим. Дорога була жаклива, але ми доїхали. У Вознесенську ми поїхали на зустріч, а через десяток-другий хвилин під'їхав позашляховик, і з'явилася охорона з автоматами. Виявилось, що підказки на Whatsapp надіслав помічник мера, який власне приїхав з нами поговорити. [П.А.]

Не менш важливим питанням є концентрація на дорозі, коли дуже швидко їдеш за військовими, щоб не потрапити в яму чи вирву від артилерійського снаряду. Інший випадок, коли їдеш без супроводу незнайомою дорогою.

Восени 2023 р. ми вже відпрацювали в щойно деокупованій Козачій Лопані. Зв'язку не було. Офлайн-навігатор вивів нас на, як виявилось, трасу до кордону з РФ та в бік Харкова. Було видно, що по ній уже дуже давно ніхто не їздив. Вона була повністю замінована, звичайно попереджувальних знаків не було... Ми мусили акуратно розвертатись та шукати альтернативний шлях.

Окремим питанням під час пересування в зоні бойових дій є проїзд з військовими на їхньому транспорті. Рішення ризиковане через можливу атаку суперника. Але іноді це єдиний спосіб дістатися до місця, адже військовий транспорт забезпечує певний рівень захисту (якщо це броньований автомобіль) на відміну від звичайних машин.

ДЕ ЗУПИНИТИСЬ?

Згадуючи перші тижні російської агресії, я пригадав, яким ілюзорним може бути відчуття безпеки. Коли ми приїхали, росіян вже було відкинуто, підбито техніку й спорядження.

— Як бачите, тут спокійно. АТБ вже працює, сьогодні ми запустили автобуси до найближчих населених пунктів, – сказав тоді мер і запропонував залишитися ночувати в готелі, єдиному, який на той момент працював.

Я прокинувся о 5 ранку, у ліжку читав інформацію з інтернету. Близько шостої я почув звук літака, що летів біля готелю, і ракетні постріли. На якусь реакцію часу вже не було. Через певний момент пролунали вибухи, і будівля затряслася. Це був той період, коли російські літаки залітали вглиб української території.

Через два тижні в готелі в Краматорську я не почув звуку літака, який наближався, я спав. Мене розбудив звук вибуху та ударна хвиля. Тоді російський літак скинув на центр Краматорська некеровану бомбу – 500-кілограмовий ФАБ. Бомба вибухнула приблизно за 500-700 метрів від готелю й зруйнувала половину школи. [П.А.]

Отже, окрім питань безпеки під час пересування в прифронтовій зоні, важливий і вибір місця проживання. Якщо ви живе в сусідніх населених пунктах, звідки будете добиратись, зазвичай є вибір готелів або квартир для оренди. Немає золотого правила, який варіант краще, тому в кожному конкретному випадку перед виїздом слід перевіряти безпекову ситуацію в тому чи іншому місці.

Наприклад, на початку 2024 року журналісти, які працюють у Харкові, а також люди, які співпрацюють з ними на місцях, рекомендували обирати квартири замість готелів, адже останні ставали мішенями ракетних обстрілів.

У жовтні 2023 року, я працював з групою португальського суспільного телебачення RTP, ми їхали на Донеччину та обрали маршрут через Харків, бо якраз у той день росіяни обстріляли село Гроза. Зважаючи на те, що було вже темно, ми вирішили зупинитись у Харкові в готелі з бомбосховищем. Усю ніч ми після сигналу «Повітряна тривога» спускались в укриття, адже оператор мав малий досвід (вдруге відвідував Україну) і постійні повітряні тривоги були незвичні для нього. Після відбою ми підіймались до номерів. О 06:45 я прокинувся від дуже гучного свисту та вибуху. За 50 метрів від готелю прилетів «Іскандер». Віконна рама впала на мене, потім я побачив полум'я. Це було схоже на землетрус. І тільки потім залунала повітряна тривога. Я отримав перелом двох ребер, численні порізи та гематоми. Наша група була майже ціла, на відміну від авто – воно було щент розбите. [А.К.]

Вибираючи місце для ночівлі, перевірте наявність поблизу споруд, які можуть бути потенційними об'єктами російських атак. Варто поцікавитися думкою місцевих жителів, журналістів та волонтерів про те, які райони міста можна вважати безпечнішими. Це, звісно, ніколи не є гарантією у випадку ракетного обстрілу, атак безпілотників і падіння КАБів, але це може допомогти хоча б трохи зменшити ризик. З міркувань безпеки також варто уникати місць, де багато військових.

Вибираючи готель чи квартиру, варто звернути увагу, чи є там або поблизу укриття. Краще не обирати останні поверхи. Якщо фронт близько, то ворожа арта може дістати, тож варто обрати протилежну частину міста.

Пам'ятаю, як у березні 2022 року під час поселення в одному з готелів Харкова на рецепшені мені сказали, що є один номер на рівні мінус 1. Ніколи б не подумав, що я буду такий щасливий через кімнату, яка знаходиться нижче рівня землі. [П.А.]

Але це був виняток. Як правило, у нас звичайні номери. Якщо ситуація напружена й місто/село під частими обстрілами, краще спати повністю одягненим. Під час тривоги, якщо немає укриття, варто хоча б відійти в коридор або спати на підлозі між ліжком і внутрішньою стіною.

Вибираючи житло, ви також можете, за можливості, зупинитися на ночівлю в більш віддаленому, але безпечнішому місці, звідки можна їздити на роботу вдень.

Ще один варіант розміщення – ночівля в місцях, де дислокуються військові. Іноді це дає журналістам і фотокореспондентам можливість отримати кращий матеріал, налагоджуючи ближчі стосунки, залишаючись довше з героями та розділяючи з ними будь-які незручності. У такій ситуації, перш за все, потрібно відповісти на головні питання: «Чи здатні ми на цей ризик?»; «Чи потрібен цей ризик для нашого матеріалу?»; «Чи ми просто хочемо пережити «пригоду», щоб потім було про що розповісти?».

Якщо ви впевнені, що це важливо для матеріалу, і наважуєтесь піти на такий ризик, обов'язково виконуйте вказівки військових, які найкраще орієнтуються в питаннях безпеки на місці.

МІСЦЯ СКУПЧЕННЯ ЛЮДЕЙ

У 2014 році я зустрів у Криму польського журналіста, який мав досвід роботи на Близькому Сході та в Афганістані. Коли ми бачились у громадських місцях, наприклад, у кафе, він завжди вибирав столик у глибині приміщення. Пояснював, що уникає місць біля вітрини, вікон або зовнішньої стіни після досвіду вуличних нападів. [П.А.]

Небезпека, пов'язана з перебуванням у публічних місцях, наприклад, у закладах харчування або під час масових заходів, далася взнаки у ході російської агресії. У червні 2023 року українська письменниця Вікторія Амеліна загинула під час ракетного обстрілу популярного (теж і серед журналістів від 2014 року) ресторану Краматорська. На той момент багато журналістів уникали цього місця та йому подібних у прифронтовій зоні з міркувань безпеки.

РОБОТА З ЦИВІЛЬНИМИ У ПРИФРОНТОВИХ ТЕРИТОРІЯХ: ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Робота з цивільними особами на прифронтових територіях може бути не менш складною, аніж взаємодія з військовими, і вимагає особливої уваги та чутливості. Більшість з цих людей зазнали серйозних втрат і травм внаслідок війни, що накладає певні обмеження та зобов'язання на роботу журналіста.

Багато цивільних осіб на прифронтових територіях пережили значні потрясіння – втрату близьких, зруйноване житло, вимушене переселення, поранення або навіть сексуальне насильство. Ці травми можуть сильно впливати на їхній психоемоційний стан, роблячи їх вразливими й підозрілими до сторонніх.

Цивільні можуть відчувати недовіру до журналістів, особливо якщо вони асоціюють їх з владою чи іншими структурами. Страх за себе та близьких також може ускладнити встановлення контакту. Життя в умовах війни супроводжується постійним відчуттям небезпеки. Це може проявлятися у вигляді тривожних розладів, агресії або відчуженості, що ускладнює спілкування.

На початку квітня 2023 ми працювали на щойно деокупованих територіях Київської області. Я побачив, як один з журналістів без дозволу на дуже близькій відстані почав робити фото літньої жінки, яка більше місяця була в окупації та втратила житло. Вона знімавила, впала в ступор, потім почала плакати та відвертатись. Важко уявити її емоції, що вона відчувала... Так робити категорично заборонено! [А.К.]

Перед тим, як почати інтерв'ю чи розмову, важливо встановити довірливий контакт. Привітатися, відрекомендуватися. Спілкуватися з людьми на рівних, демонструючи щирий інтерес, повагу та співчуття до їхнього досвіду. Дайте їм відчуття, що їхні історії важливі й що ви готові їх вислухати. Будьте терплячими до можливих емоційних реакцій – сліз, гніву чи мовчання. Не тисніть на людей, якщо вони не готові розповідати про свої переживання, і дайте їм час, якщо це необхідно. Треба розуміти, що «ні» – це також відповідь!

Ставте питання, які є зрозумілими й не викликають додаткового стресу. Уникайте надмірно детальних або технічних запитань, які можуть здаватися складними або незрозумілими.

Деякі «герої» матеріалів можуть не бажати розкривати свої особисті історії публічно через страх перед осудом або через бажання зберегти приватність. Поважайте це бажання й не наполягайте на інтерв'ю чи фото-/відеозйомці без чіткої згоди.

Цивільні особи, особливо ті, хто залишився на прифронтових територіях, часто є однією з найбільш вразливих груп. Ваша інформація не повинна піддавати їх додатковим ризикам, таким як переслідування або погрози. Використовуйте псевдоніми або анонімність, якщо це необхідно.

Чітко пояснюйте мету інтерв'ю, чому ви хочете зробити відео-чи фотозйомку. Це допоможе зняти напругу й забезпечити більшу відкритість під час спілкування.

Я помітив, що для деяких людей, поділитися своєю історією – це своєрідний вид терапії. Їм стає легше в психологічному плані.

Завжди отримуйте дозвіл від батьків або опікунів перед тим, як брати інтерв'ю в дитини або знімати її на фото/відео. Якщо це неможливо, будьте особливо обережні, збираючи інформацію. Працюючи з дітьми, враховуйте їхній емоційний стан і вік. Уникайте тиску або питань, які можуть викликати страх або ретравматизацію. Захищайте особисті дані дітей, особливо якщо вони є свідками або жертвами насильства. Не публікуйте фотографії або відеоматеріали, що можуть ідентифікувати дитину без отримання чіткої згоди.

Постраждалі від насильства, особливо сексуального, часто стикаються з додатковими загрозами через стигматизацію та страх перед реакцією суспільства. Захищайте їхні особисті дані й без їхньої згоди не публікуйте матеріали, що можуть ідентифікувати героїв матеріалу. Заздалегідь обговорюйте з постраждалими, як буде використовуватися інформація, та отримуйте їхню чітку згоду на публікацію матеріалів.

Намагайтесь вибирати безпечні та комфортні місця для проведення інтерв'ю. Створіть умови, за яких співрозмовники відчуватимуть приватність та максимальну захищеність.

ВПЛИВ НА ЖУРНАЛІСТА

Робота з людьми, які пережили війну й травми, може негативно вплинути на самого журналіста. Важливо розуміти, що ви теж можете потребувати підтримки після таких інтерв'ю. Не соромтеся звертатися за допомогою до колег або психологів. Після завершення роботи над матеріалом варто провести рефлексію, обговорити свої відчуття та досвід з іншими журналістами або професіоналами, щоб уникнути професійного вигорання та посттравматичного стресового розладу. Цей підхід дозволяє не лише зберегти етичність та професіоналізм у роботі, але й сприятиме створенню глибоких, правдивих і поважних матеріалів, що відображають реальність життя цивільних осіб на прифронтових територіях.

РОБОТА В ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ

Вирушати в зону бойових дій краще в товаристві інших журналістів. Невеликі групи (розміщуються в одній машині, бажано з одним вільним місцем) працюватимуть швидше та зможуть підтримувати одне одного, розподіляти організаційні обов'язки. Ідеально, якщо як мінімум дві людини з групи можуть керувати автомобілем.

Звісно, інколи буває, що журналістам доводиться працювати індивідуально. Але навіть тоді варто користуватись нагодою, коли ви зустрічаєте на місці інших журналістів. Як мінімум це допоможе вам в обміні інформацією, однак буває, що можна об'єднати зусилля або приєднатися до вже сформованої групи.

Під час роботи в зоні бойових дій дуже важливо підтримувати контакт з редакцією. Вона повинна знати про ваші плани на

кожен день або про всі заплановані елементи вашого робочого дня. Вам варто також визначити алгоритм комунікації, яким чином (залежно від ситуації) і через які проміжки часу ви будете спілкуватися, що повинна робити редакція/особа, відповідальна за контакт з журналістом, який працює на місці й не виходить на зв'язок.

Водночас, варто знову наголосити, що журналіст, який вирішив працювати в зоні бойових дій, повинен усвідомлювати: у багатьох критичних ситуаціях, як показує практика, його можуть залишити напризволяще.

Коли на початку травня 2014 року я застряг у Слов'янську, про це поінформували Міністерство закордонних справ Польщі. Мені надійшло повідомлення, що польські дипломати допоможуть мені евакуюватися. Була лише одна умова... Треба було самостійно вибратися з частково оточеного міста, навколо якого точилися бої. Мені вдалося власними силами організувати виїзд, який, напевно, міг би увійти до сценарію якогось військового фільму. І коли я самостійно вийшов з міста, евакуація, звісно, уже не знадобилася. Зважаючи на це, ви завжди повинні розраховувати на себе, але також шукати контакту з тими, хто може реально допомогти на місці в кризових ситуаціях. [П.А.]

ЗМІНИ В ПРАВИЛАХ РОБОТИ АКРЕДИТОВАНИХ ЖУРНАЛІСТІВ (СТАНОМ НА СЕРПЕНЬ 2024 РОКУ)

Зони

У лютому 2024 року було внесено зміни щодо роботи журналістів під час воєнного стану та їхньої взаємодії зі Збройними силами України. У новій інструкції є роз'яснення щодо роботи в червоній та жовтій зонах.

Червона зона

Раніше журналістам було заборонено працювати в червоній зоні незалежно від їхньої акредитації. Тепер відповідно до змін, працювати в червоній зоні дозволено, але винятково в супроводі призначених посадових осіб. Дозволи на роботу в цих умовах видають, коли є можливість забезпечити супровід і дотримуватись заходів безпеки.

Жовта зона

У жовтій зоні акредитовані журналісти мають вільний доступ до цивільного населення в публічних місцях. Однак, для цього потрібно, щоб акредитований представник медіа звернувся до відповідного військового командування й надав маршрутний лист. Заяву повинні розглянути упродовж трьох календарних днів з моменту її подання.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ НЕРОЗГОЛОШЕННЯ

Зміни, уведені в лютому 2024 р., містили оновлений список інформації, яка не підлягає розголошенню [1].

1. Дійсні найменування військових частин (підрозділів) ЗСУ, інших складових сил оборони України, персональні дані військовослужбовців, які виконують бойові (спеціальні) завдання, координати місць їхнього розташування й зосередження.
2. Бойовий та чисельний склад військових частин (підрозділів) ЗСУ, наявна кількість, тип бойової (спеціальної) техніки та її технічний склад.
3. Місця (райони) зосередження, розгортання та відновлення боєздатності військових частин (підрозділів) ЗСУ з прив'язуванням до населених пунктів (географічних об'єктів).
4. Поточні та майбутні плани (замисли) командувань (командирів), бойові (спеціальні) завдання та перебіг їхнього виконання військовими частинами (підрозділами) ЗСУ.
5. Ефективність (досвід) застосування військовими частинами (підрозділами) ЗСУ, інших складових сил оборони України засобів ураження, тестової (спеціальної) техніки, а також способів ведення бойових (тактичних) дій.
6. Розташування (місця розгортання) стартових (вогневих) позицій підрозділів протиповітряної оборони та результати виконання ними бойових завдань.
7. Результати проведення операцій та ведення бойових дій військовими частинами (підрозділами) ЗСУ та інших складових сил оборони України, якщо така інформація не була поширена у відкритому доступі Генштабом ЗСУ або іншими складовими сил оборони України.

8. Результати проведення операцій підрозділами Сил спеціальних операцій та розвідувальних підрозділів ЗСУ, якщо така інформація не поширювалась у відкритому доступі Генштабом ЗСУ та (або) іншими органами управління сил оборони України.
9. Інформація про втрати бойової (спеціальної) техніки (танки, самохідні артилерійські установки, літаки, вертольоти, зенітно-ракетні комплекси, кораблі (катери), особливо іноземного виробництва) та особового складу, якщо така інформація не розміщувалась у відкритому доступі Генеральним штабом ЗС України та (або) іншими органами управління сил оборони України.
10. Результати ракетних, авіаційних ударів противника по військових об'єктах (цілях), об'єктах критичної інфраструктури, якщо така інформація не розміщувалась у відкритому доступі Генеральним штабом ЗС України, іншими органами управління сил оборони України та (або) органами державної влади України.
11. Переміщення (висування) бойової (спеціальної) техніки, маршрути їхнього переміщення, типи та кількість.
12. Проведення заходів безпеки застосування військ (сил) (відомості про заходи введення в оману, приховування діяльності військ (сил) та військових об'єктів), сили та засоби, які були залучені до їхнього проведення, а також відзняті фото-та відеоматеріали із зображенням макетів і засобів імітації, які використовуються військовими частинами (підрозділами) ЗС України, інших складових сил оборони України.
13. Відомості про проведені, ті, що проводяться, та ті, що плануються, інформаційні та психологічні операції (акції, заходи впливу).
14. Відомості щодо військовослужбовців розвідувальних, ракетних, артилерійських підрозділів, підрозділів радіоелектронної боротьби, підрозділів безпілотних літальних апаратів, льотного та інженерно-технічного складу літаків та вертольотів, а також Сил спеціальних операцій ЗС України.

15. Фото- та відеоматеріали із зображенням знаків взаємного розпізнавання, бортовими номерами та державними номерними знаками на бойовій (спеціальній) техніці, засобів цілевказівок, бойового управління та розвідки, конструктивних особливостей на бойовій (спеціальній) техніці.
16. Фото- та відеоматеріали всередині танків, самохідних артилерійських установок, зенітно-ракетних комплексів, бойових броньованих машин та літаків тактичної авіації, особливо іноземного виробництва.
17. Про терміни постачань, типи, кількість, матеріально-технічне забезпечення, актуальні та майбутні місця зосередження (зберігання) озброєння та військової техніки, які надаються в межах матеріально-технічної допомоги від країн-партнерів, особливо ракет, боєприпасів, засобів авіаційного ураження, якщо така інформація не розміщувалася на офіційних сторінках (представників) Міністерства оборони України та Генерального штабу ЗС України або відомствами країн-партнерів.
18. Відомості щодо обізнаності про противника, тактики його дій, місця (райони) зосередження (розташування) важливих військових об'єктів.

У цьому списку докладний перелік того, чого не можна робити. Але й журналісти повинні розуміти, що чимало моментів, які не можна озвучувати, насправді не потрібні аудиторії, щоб передати ситуацію на фронті чи атмосферу війни. Яка користь читачеві, слухачеві чи глядачеві від того, що ви визначили точну кількість солдат чи зброї? Також очевидно, що журналісти зобов'язані не завдати шкоди тим, хто вам довіряє, тому під час фото- або відеозйомки слід уникати будь-яких елементів на задньому плані, які могли б допомогти ідентифікувати місцезнаходження.

БЛОКПОСТИ

Першим своєрідним випробуванням для журналістів, особливо на початку російського вторгнення у 2022 році, стали різного роду блокпости. У перші тижні ситуація була дуже напруженою та інколи закінчувалась погано для журналістів. З одного боку були люди зі зброєю, здебільшого без досвіду, але в постійному стресі. З іншого боку часто з'являлись недосвідчені журналісти, які вважали, що їхня професія дає їм надзвичайні права. Іноді це закінчувалося арештами чи навіть побиттям.

Тому у відділках поліції, коли перед журналістом стоять озброєні люди, треба поводитись коректно. Показуйте документи на вимогу, відповідайте на питання, навіть якщо вони дратують або здаються недоречними (наприклад, постійне запитання про володіння зброєю), показуйте речі, які перевозите. Треба розуміти, що перевірки – це робота військових, які працюють на блокпостах, тому потрібно просто зберігати спокій і уникати ситуацій, які можуть викликати додаткову увагу контролерів. Одна з них – фото- чи відеозйомка без дозволу довкола поліцейської дільниці або навіть встановлення відеореєстратора на лобове скло.

Спокій не тільки гарантує швидке проходження перевірки, але також може допомогти вам отримати деякі матеріали. Навіть у перші гарячі місяці 2022 року, звернувшись до командирів на деяких постах, можна було отримати дозвіл на фото- та відеозйомку таких елементів так званого військового фольклору, як нагробки Путіна, які встановлювались на блокпостах.

РОБОТА З ВІЙСЬКОВИМИ

Робота з джерелами інформації, наприклад, з військовими, а також робота серед військових вимагає таких же навичок, як і робота журналіста в інших ситуаціях. Основою є довіра. Потрібно будувати взаємини, у яких військові – герої журналістських матеріалів або джерела інформації для таких матеріалів – мають довіряти журналісту. Збудувати таку довіру може бути важче, ніж у цивільних ситуаціях. В ідеальній ситуації для цього потрібно виділити відповідну кількість часу: не переходити відразу до суті, а спробувати ближче познайомитися з героями, дізнатися, чим вони живуть, який у них день, що вони думають, розмовляють. На практиці ми нерідко маємо замало часу, тому його потрібно використовувати вміло. Багато що залежить від навичок спілкування та певного досвіду. Слід також пам'ятати, що тут складно знайти єдиний алгоритм, оскільки кожна ситуація різна.

Також треба розуміти, що цього часу точно буде мало, якщо ми хочемо (і маємо можливість) опинитися безпосередньо на бойових позиціях. З міркувань безпеки наше перебування там обмежене в часі, тому в більшості ситуацій матеріал звідти буде важливим для тих ЗМІ, яким важливо передати образ, картинку чи відео. Однак журналісти, які пишуть, також можуть отримати «картинку» й відчутти атмосферу, яка згодом може бути відображена в письмовому репортажі. Але пам'ятаймо насамперед про свою безпеку. Ви повинні виконувати накази пресофіцера або командира цієї ділянки, позиції або в окопі.

У серпні 2014 року разом з українськими журналістами ми поїхали на одну з позицій на околиці Мар'їнки. Розмовляти було складно, оскільки місцевий комендант був явно незадоволений нашою присутністю. У якийсь момент українська журналістка попросила одного з військових показати

розбиту напередодні від вибуху міномета раковину з вуличного туалету. Коли ми рушили в цьому напрямку, згаданий командир крикнув нам: «Стоять, блядь! Ви нікуди не підете!». Тож журналістка попросила бійця розповісти на камеру про те, що сталося. І поки він розповідав, вказуючи на дірку в рушнику, прилетів перший снаряд. Він прилетів саме туди, де ми мали опинитись, якби нас не зупинив крик командира. Камера зафіксувала вибух, а через деякий час ми бігли до бліндажу. Обстріл тривав близько 20 хвилин. Ми посиділи з солдатами й отримали хороший матеріал. Але саме наполегливість командира, який добре знав ситуацію на місці, врятувала нам життя. [П.А.]

Проте довші розповіді «отримують» на деякій відстані від фронту, на «базі» чи під час зустрічей з військовими в прифронтовій зоні.

Також важливо розуміти, що військові – це просто люди, дуже різні. Чи можемо ми почути неправдиві чи прикрашені історії? Звичайно, так. Багато залежить від вашого вміння вловлювати такі моменти. Якщо є можливість перевірити історії, то, звичайно, це потрібно зробити. Іноді просто важливо вибрати героя або джерело інформації. Журналіст у цій справі має бути своєрідним «психологом».

Не варто будувати узагальнені висновки, спираючись на поодинокі розповіді військових. Наш співрозмовник зазвичай знає лише про місце, де він перебуває, і про власний досвід.

Найбільше мене дратувало, коли журналісти запитували, яка ситуація на фронті... Один з командувачів оборони у 2015-2017 роках під Авдіївкою сказав: «А звідки я міг знати? Моя зона відповідальності була близько двох кілометрів». [П.А.]

Зважаючи на зазначене, коли хтось каже, що ситуація на фронті катастрофічна, пам'ятайте, що він робить висновок крізь призму власного досвіду.

Звісно, роблячи репортаж з конкретного місця/ділянки фронту, який ілюструє історію підрозділу або конкретного героя, ми можемо додати й ширший контекст, який показує загальну ситуацію на фронті, використовуючи різні відкриті джерела.

Пам'ятаймо також, що війна – це не лише бойові дії. Жахи війни можна показати й за межами фронту. Спектр тем для репортажів про війну, на жаль, широкий.

ЖУРНАЛІСТ НЕ БЕРЕ В РУКИ ЗБРОЮ

Це питання, яке може бути дискусійним для багатьох українських журналістів в умовах російської агресії. Чимало журналістів вирішили дилему, призупинивши свою професійну діяльність та вступивши до лав Збройних сил України.

Однак, коли працюєш журналістом, не варто брати в руки зброю. Це залізне правило. Зброя у ваших руках – це звинувачення журналістів у тому, що вони є активною стороною конфлікту й можуть принести загрозу іншим журналістам.

У мене було як мінімум дві ситуації, коли мені буквально намагалися втиснути в руки пістолет. Перша ситуація в Слов'янську відбулася в квітні 2014 року, коли на блокпосту один з бійців дав мені «потримати» автомат, а поруч були ще й російські «журналісти».

Друга ситуація була серйознішою. Літо 2016 р. Світлодарська Дуга. Ми з другом отримали від командира одного

з добровольчих підрозділів дозвіл заночувати на передовій бойовій позиції. Під час нашого перебування з бійцями ситуація виглядала відносно безпечною, ішло позиційне зіткнення – вогонь з автоматичної зброї та гранатометів. Але українське командування перехопило радіорозмову, з якої впливало, що ворог готується атакувати позиції та брати полонених, у тому числі й нас. Українські військові, яких було лише кілька людей, одразу сказали, що живими їх не взяти, і почали готуватися до кругової оборони. Один з них намагався втиснути мені в руки автомат Калашникова та сказав: «Один на двох, захищайтеся». Я відмовився. [П.А.]

Ситуації, звичайно, можуть бути різними й зброя може потрапити в руки журналістів поза зоною бойових дій, наприклад, на стрільбищі. А можливо, ними керує цікавість, у тому числі професійна – побачити таку зброю зблизька. Однак у таких ситуаціях варто пам'ятати про розсудливість: не викладати в соцмережах фотографії, на яких ви в одязі з позначкою «Преса» та тримаєте в руках рушницю. Це може бути використано проти вас особисто, але також і проти ЗМІ загалом, звинувачуючи їх у тому, що вони є стороною конфлікту або навіть допомагають армії.

ЦІНА РОБОТИ В ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ

Журналістика – одна з найбільш стресових професій. Медійники, які працюють у зоні конфлікту чи війни, додатково наражаються на наслідки своєї роботи.

Для багатьох військових кореспондентів поїздки та робота в зонах конфлікту перетворюються на своєрідну залежність – адреналінову. Але є й зворотний бік медалі. У більш легкій формі це може призвести, як і в інших фахівців, до професійного

вигорання. Зазвичай це трапляється, коли є занадто велика емоційна залученість і результати роботи не приносять задоволення та відчуття змін.

Військові журналісти, як і військові, які воюють, або жертви війни, ризикують отримати посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

У Gazeta Wyborcza, де я працюю, багато років у штаті був фотокореспондент Кшиштоф Міллер. З 1989 року впродовж майже 20 років він документував чи не всі конфлікти та війни у світі. Проблеми почалися, коли він перестав їздити. Йому поставили діагноз посттравматичний стресовий розлад. Міллер пройшов терапію. На жаль, вона не допомогла, журналіст покінчив життя самогубством. [П.А.]

Насамперед ми повинні зрозуміти, що ми схильні до ПТСР, як і всі інші. Якщо ми бачимо будь-які тривожні симптоми або їх бачать наші близькі чи колеги, не бійтеся звернутися за професійною психологічною допомогою. З 2022 року для українських журналістів діють грантові програми психологічної допомоги.

Щоб підтримувати належний емоційний рівень, варто навчитися проводити вільний час окремо від роботи. Хобі та спорт можуть допомогти. Але, звичайно, журналісти, як і інші люди, не ідеальні, тому в багатьох випадках способом боротьби зі стресом є алкоголь або інші стимулятори, що можуть принести швидкий, але короточасний ефект. На жаль, вони також можуть спровокувати негативні наслідки, лише поглибивши психологічні проблеми. У таких ситуаціях потрібна допомога спеціаліста.

РОБОТА НА ВІЙНІ ПОВИННА БУТИ РЕТЕЛЬНО ЗВАЖЕНИМ РІШЕННЯМ

Рішення працювати в зоні бойових дій повинно бути виваженим. Його варто усвідомити й прийняти після порад з редакцією, колегами та рідними.

Як ішлося вище, свідоме рішення про таку роботу передбачає виконання низки підготовчих кроків. Не бійтеся страху, боятися – це природно. Але ми повинні відповісти на питання: «Чи в екстремальних ситуаціях цей страх не паралізує нас?». Нам потрібно бути добре підготовленими, розуміючи, що ми можемо зіткнутися з ситуаціями, у яких будемо залишені напризволяще або, можливо, доведеться допомагати іншим.

Важливо пам'ятати, у чому полягає наша робота. Ми повинні повідомляти, показувати, давати слово свідкам і жертвам війни. Наша робота – це не розповідь про нас на війні й наші подвиги. Сприймаючи війну насамперед як пригоду, можна поставити під загрозу себе та інших, а отримані матеріали мало сприятимуть розумінню аудиторією того, що відбувається в конфлікті чи війні.

Ми повинні керуватися принципом, що наша робота не повинна шкодити іншим. Для журналіста війна – це робоче місце, де функціонує професійна етика. Щоразу, порадившись з редакцією, ми повинні думати, де межа між бажанням показати жорстокість війни й емоційним стражданнями від побаченого. Бувають ситуації, як-от злочини в Бучі у 2022 році, коли суспільні інтереси дозволяють цю межу пересунути.

Кожна війна змушує шукати відповідь на питання, чи журналіст може бути незаангажованим спостерігачем, адже саме цього вимагають правила журналістської роботи.

Такої однозначної війни, як російська агресія проти України, не було дуже давно. Відтак журналісти, які дотримуються принципів, прийнятих у демократичних країнах, не мають жодних сумнівів, хто агресор, а хто – жертва. Але, звичайно, як на кожній війні, можуть виникати неоднозначні ситуації, і до цього теж треба бути готовим.

ПРО АВТОРІВ

Пйотр Андрусечко, журналіст, етнолог, політолог, публіцист, доктор гуманітарних наук (Ph.D.). Кореспондент польського видання *Gazeta Wyborcza* (з 2014 року). Головний редактор «Українського журналу». Співпрацює з низкою польських медіа. Підготував значну кількість матеріалів про події в Україні: на Майдані в Києві, Криму та на Донбасі. З 2016 р. співпрацює з Академією української преси.

Журналіст року (2014) за версію *Grand Press* «за репортажі з України, в яких він детально описував події з різних точок зору; а також за професіоналізм, знання та мужність; за матеріали з місць, куди не кожен міг би дістатися».

Андрій Коваленко, журналіст, виконавчий директор Академії української преси. З початку повномасштабного вторгнення співпрацює з такими медіа як *Süddeutsche Zeitung*, *Helsingin Sanomat*, *RTP Portugal*, *CNN Portugal*, *Expresso*, *TVR Romania*, *LNT*, *RAI*.

У 2023 році за вагомий внесок у створення матеріалів з лінії фронту для закордонних медіа був нагороджений нагрудним знаком III ступеню «За службу та звитягу».

Photo: Tomáš Rafa

Photo: Paulo Jeronimo

Практичний посібник

Пйотр Андрусечко

Андрій Коваленко

**ВІД РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ
ДО ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ:**

**ЯК ЖУРНАЛІСТИ НАБУВАЛИ ДОСВІДУ
В РЕАЛЬНИХ УМОВАХ**

Редагування – Наталія Пономаренко

Макетування – Юлія Ліщук

Обкладинка – Юлія Ліщук

Віддруковано в друкарні ФОП ПАЛИВОДА А. В.

03061, м. Київ, просп. Відрадний, 95 Е;

тел: (044) 351-21-90

9 786177 370696